

УДК 811.161.2'27'342-053.81

М. Л. Дружинець,
к. філол. н., доц.,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доцент, докторант кафедри української мови

ВИМОВА ЗВУКОСПЛУК УКРАЇНСЬКИМИ РЕСПОНДЕНТАМИ ПМР: НОРМА ТА ДЕВІАЦІЇ

У статті зроблена спроба виявлення, аналізу та опису девіацій, що виникають у результаті порушення норм орфоєпії, зокрема спрощення в групах приголосних, вимови шиплячих перед свистячими та навпаки, а також передньоязикових звуків [д], [т] перед ними. На основі соціопитування (запис на аудіоносії) виокремлено стійкі та слабкі норми вимови, вказано важливі вимовні проблеми та їх органічність, що засвідчена історією. Соціопитування проведено в Придністровському державному університеті імені Т. Г. Шевченка (м. Тирасполь, Придністровська Молдавська Республіка).

Ключові слова: соціопитування, стійкі та слабкі норми вимови, девіації, шиплячі, свистячі, звуки [д],[т], спрощення в групах приголосних.

Норма літературної мови – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі та нормі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співіснуючих фактів національної мови у процесі спілкування.

Усне мовлення має багатогранну структурну і комунікативну специфіку, свої особливості порівняно з писемним мовленням. Живе, усне, переконливе мовлення – важливий засіб багатоманітного та різноспрямованого впливу на

слухача. Правильне, унормоване усне мовлення може забезпечити швидкість взаєморозуміння між учасниками комунікативного акту.

Однією із основних комунікативних ознак культури мовлення є правильність, тобто визначальна ознака культури мовлення, яка полягає у відповідності його літературним нормам, що діють у мовній системі. Сьогодні існує багато праць, спрямованих на підвищення культури спілкування й культури української мови, наприклад праці О. Пономарева, О. Сербенської, Т. Чмут, С. Єрмоленко, С. Караванського, М. Пентиліюк, Г. Волкотруб, О. Горбул, О. Кубрак, Н. Бабич, С. Шевчук та ін. Українську школу орфоєпії представляють Н. І. Тоцька, М. А. Жовтобрюх, М. Ф. Наконечний, М. М. Фащенко. Питання літературної вимови завжди цікавило й українських дослідників у діаспорі, про що свідчать публікації І. Огієнка, Я. Рудницького, О. Горбача.

Порушення норми є суспільно небезпечним явищем, оскільки неодмінно фіксуються у сфері свідомого чи підсвідомого, спричиняють формування неправильних лінгвостереотипів і тим самим заважають виробленню й закріпленню літературних норм у соціумі. Проблемою девіативності займалися Ю. Апресян, В. Девкін, В. Виноградов, Т. Булигіна, А. Шмельов, О. Падучева. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки створено концепції, за якими: помилки досліджуються задля удосконалення мовлення, підвищення рівня грамотності мовців (Н. Бабич, М. Волоцак, Н. Целийвода) [1; 3; 11]; аналізуються у практичній стилістиці як джерело кодифікації норм (Н. Ботвіна, О. Пономарів); осмислюються причини виникнення помилок та досліджуються шляхи їх усунення й попередження (В. Мамушин, Л. Покровський).

Основна мета нашого дослідження – зробити спробу виявлення, аналізу та опису типових помилок вимови, зокрема вимови шиплячих перед свистячими та навпаки, передньоязикових звуків [д], [т] перед ними, спрощення в групах приголосних у мовленні студентів Придністров'я. Об'єкт дослідження: українське мовлення молоді різних сфер та вікових груп, зокрема його орфоєпічна нормативність. Предметом дослідження є володіння орфоєпічними

нормами сучасної української мови, зокрема орфоєпією звукосполук (шиплячі перед свистячими; свистячі перед шиплячими; африкатизація [т], [т'] перед свистячими та шиплячими; африкатизація [д], [д'] перед свистячими та шиплячими; спрощення в групах приголосних). Попередниками у дослідженні окремих питань проблеми – передусім соціофонетичного опису української мовлення – можна назвати Н. І. Тоцьку, Л. І. Прокопову [12], М. М. Фашенку [13].

Норми вимови сьогодні, на жаль, ігноровані, про що свідчать численні мовленнєві девіації респондентів. Опитування проводилося серед студентів різних курсів Придністровського державного університету імені Т. Г. Шевченка. Респондентами нашого соціопитування стали 50 студентів міста Тирасполь (ПМР).

Тирасполь – столиця Придністровської Молдавської Республіки. Місто розташоване на лівому березі річки Дністер, кількість жителів – 149 тисяч осіб. Згідно з переписом 2009 року місто має такий національний склад: росіяни – 41,6%, українці – 33,0%, молдавани – 15,2%, представники інших національностей (в основному гагаузи, болгары, білоруси, євреї та вірмени) – 10,2%. Мова, якою спілкуються студенти в побуті, здебільшого російська.

Завданням респондентів було прочитати вголос слова, а нашим – записати їх вимову на диктофон. Було дано такі слова: *книжці, зшити, зчарувати, зжитися, з джерела, розжитися, від дзвінка, відзнака, відсвяткувати, відвістити, відчистити, віджати, віджити, під човном, під швом, багатство, от зараз, от цей, квіти, усміхається, сміється, багатший, коротший, молодший, отже, сітчатка, студентський.*

Відповідно до закономірностей сполучуваності звуків у мовленні деякі орфоєпічні норми впливають з асимілятивних змін у групах приголосних. У мовному потоці звуки виступають не відокремлено, а разом, тому вони взаємодіють один з одним і уподібнюються. Як відомо, українській мові властиві уподібнення за дзвінкістю, м'якістю, місцем і способом творення в групах приголосних. В українській орфоєпії діють два закони – вимова свистячих перед шиплячими і шиплячих перед свистячими. Шиплячі

приголосні перед свистячими внаслідок регресивної асиміляції за місцем творення змінюються на свистячі: *бачишся [бачис'а], заборозці [забороз'ці], водичці [водиц'і], качці [кац'і]*. Свистячий приголосний перед шиплячим є слабким і зазнає змін – звучить як шиплячий через асиміляцію за місцем творення: *безжалісний [бе*ж:ал'існий], розжарений [рож:аре*ний], віднісши [в'ідн'іш:и]* [7, с. 64]. Передньоязиковий приголосний [д] перед свистячими внаслідок регресивної асиміляції за способом творення змінюється на свистячий [д̥з], а за способом і місцем творення – на шиплячий африкат [д̥ж]: [д] + [с] → [д̥зс]: *відступ [в'ідз̥стун]; [д] + [ц] → [д̥зц]: відшуратися [в'ідшур̥атис'а]; [д] + [ш] → [д̥жш]: відшліфувати [в'іджшл'іфув̥атис'а]; [д] + [ч] → [д̥жч]: відчинити [в'іджчн'ітис'а]; [д] + [ж] → [д̥жж]: відживати [в'іджжж'ів̥атис'а]; [д] + [з] → [д̥зз]: відзвук [в'ідззук]* [2, с. 125].

У мовленні студентів спостерігається уподібнення свистячих наступним шиплячим: 74 % респондентів підтверджують загальноприйняті кодифіковані норми при вимові слова *зшити [ш:ітис'а]*, інші допустили помилки: *[сш'ітис'а]* – 12%, *[зш'ітис'а]* – 14%; 62% студентів – при вимові слова *зчарувати [шчарув̥атис'а]*, але 38 % – прочитали слово неправильно: *[счарув̥атис'а]* – 12%, *[зчарув̥атис'а]* – 26%; 86 % молоді – при вимові слова *зжитися [ж:ітис'а]*, а 14% допускають помилку – [зж'ітис'а], 64% інформантів – при вимові слова з *джерела [жд̥жсе*ре*ла]*, але не дотримуються норми 36% – [з джеріла] – 12%, [з джеріла] – 10%, [з джерела] – 14%, простежуються й акцентні проблеми. Свистячий перед шиплячим у префіксі роз-, у слові *розжитися [рож:ітис'а]* правильно вимовили 90% студентів, у 10% інформантів простежується вплив орфографічної норми – *[розж'ітис'а]*. Правопис із самого початку став головним чинником нормування й регулювання не лише писемної форми літературної мови, а й усної: написане сприймалося й сприймається переважною більшістю носіїв літературної мови як норма вимови. Таким чином, правопис, у багатьох моментах не відбиваючи домінуючих у мові особливостей вимови, завжди впливав на неї. Тому усне літературне мовлення під впливом орфографії набувало неорганічних для української мови рис: ці

особливості почали стосуватися не лише звукового образу мовлення, а сягали глибинних змін – фонемного рівня мови [10, с. 183].

Про особливості української вимови, зокрема особливості вимови звукосполук, які були досліджені нами, є свідчення у багатьох правописних системах, побудованих більшою чи меншою мірою на фонетичних засадах. Можемо провести паралелі між сучасною вимовою української мови та пам'ятками, в яких фіксовано ті зміни, які відбувалися у мовленні і які становлять тепер орфоепічну норму. Асиміляція свистячого перед шиплячим фіксується Т. Г. Шевченком: *ближченько* (61, I), *Волоцині* (26, II), *Туреччини* (26, II). У попередників Т. Г. Шевченка частково трапляються випадки, коли передавалася вимова свистячого перед шиплячим як шиплячого: у граматиці О. Павловського: *рожалувався* (83), у словнику П. П. Білецького-Носенка: *дзижчати* (115). Не передавав на письмі цієї асиміляції й П. Куліш: *розживайся* (45). Послідовно фіксується асиміляція свистячого приголосного перед шиплячим у «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка: *прыншшы* (37); у «Кобзарі» Є. Гребінки: *пидьижжае* (97), *зьижжае* (98) [6, с. 50]. Як бачимо, в писемних пам'ятках переважає закріплена на письмі асиміляція свистячого перед шиплячим, а більший відсоток української молоді ігнорує ці тонкощі вимови.

Шиплячі приголосні перед свистячими внаслідок регресивної асиміляції за місцем творення змінюються на свистячі. Соопитування показало, що правильно вимовляють слово *книжці* [книз'ц'і] 66% студентів, а інші допустили помилки: [книжц'і] – 16%, [книшиц'і] – 18%. Крім відсутності уподібнення внаслідок асиміляції, можемо спостерігати оглушення дзвінкого, що також є грубим порушенням норми. Правильної кодифікованої вимови не дотримуються й студенти України, більшість студентів у слові дощці допускали регресивну асиміляцію за дзвінкістю без уподібнення до свистячого: [д'бжц'і] замість [д'бс'ц'і]. В інших прикладах слів спостерігаємо [жс'] замість [з'с'], [чс'] замість [ц'с'], [ж ц'] замість [з'ц'], [чц'] замість [ц'ц']. Слід зауважити, що для асиміляції велике значення має темп мовлення. При швидкому темпі

асиміляція відбивається повно. При повільному – асиміляція може мати лише частковий характер.

Зрідка фіксується у писемних пам'ятках вимова шиплячого [ж] перед свистячим як свистячого внаслідок асиміляції за місцем творення. Очевидно, ця вимова була різною, тому засвідчуються паралельні написання у рукописах Т. Г. Шевченка: *Запорожци* (99, К; 33, I; 16, II), *запорозци* (45, II; 47, II). У «Більшій книжці» зустрічається передача на письмі вимови [ш] перед [с] як [с']: *птаства* (235, II). Яскраво представлена ця особливість у П. Куліша: *запорозці* (3), *запорозцямъ* (5), *книзиці* (157, II). Абсолютно послідовно передається у Т. Г. Шевченка асиміляція шиплячого [ш] наступним м'яким свистячим [с']: вимова [шс'] як [с'] передається буквою с або двома буквами – сс.: *смієся* (393, I), *радися* (393, I), *згнуцаєся* (311, I), *росиплєся* (283, II), *пидкрадеся* (309, II). Вимова [чц'] як [ц'] передається двома літерами цц або однією ц – *вкцощи* (33, I), *хатиноци* (73, I), *колисоциці* (267, II), *рициці* (267, II), *кцощи* (272, II). Індивідуальний правопис Т. Шевченка і тогочасна видавнича практика відрізняються: у «Кобзарі» Т. Шевченка знаходимо: *подиєся* (28), *умиєся* (49), у «Букварі південноруським 1861 року» *не вериєся* (26). У друкованих працях виявлено таке написання, яке відповідало певній правописній системі, прийнятій видавництвом. Приклади вимови [чц'] як [ц'] у «Букварі південноруським 1861 року» Т. Шевченка відсутні, а в «Кобзарі» зафіксовано: *хатиноци* (27), *свитощи* (147). Асиміляція шиплячого перед свистячим закріплена у граматиці О. Павловського: *печуроцьци* (82), *прєсься* (91), у творах П. Куліша: *рициці* (2), *довідаєся* (57). Асиміляція шиплячого [ш] наступним м'яким свистячим [с'] передається послідовно в «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка: *неоглядиєся* (29), *незчуєся* (29) та в «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського: *товчєся* (18), *повериєся* (22), і в переважній більшості випадків у «Кобзарі» Є. Гребінки: *молєся* (12), *смієся* (13), але *спечєшься* (64) [6, с. 50-51].

Передньоязиковий приголосний [д] перед свистячими змінюється на свистячий африкат [дз]. Передньоязикові [т],[т'] перед свистячими [с], [с'], [ц]

вимовляються як [ц], [ц'], [т], перед свистячими [з], [дз] – як аффрикат [дз]. Приголосний [т] набуває призвуку [ц'] під впливом попереднього свистячого [с'].

Переважно дотримуються цих норм студенти філологічного факультету українського відділення. Слово *від дзвінка* [v'ídʒ:v'ínka] вимовили правильно 16% студентів, 54% оглушують кінцевий дзвінкий префікса – [v'itʃ:v'ínka], 20% вимовляють відповідно до орфографічних норм – [v'ídʒʒv'ínka]; зі словом *відзнака* [v'ídʒnáka] теж виникли проблеми: тільки 20% респондентів прочитали його правильно, 65% студентів оглушили кінцевий приголосний префікса – [v'itʒnáka], 15% інформантів врахували правописні норми – [v'ídʒnáka]. У слові *відсвяткувати* [v'ídʒsw'átkuvati] 14% молоді дотримались рамок правильної вимови, а 86% допустили помилку – [v'ídʒsw'átkuvati]. Зі словом *відшукати* [v'ídʒʒv'ísti] виникло менше труднощів: дотримуються норм вимови – 36% респондентів, хоч 15% опираються на норми орфографії, а 49% підкреслюють не володіння орфоепічною нормою. Асиміляцію передньоязикового приголосного [д] перед свистячим продемонстрували правильно як [дз] лише 50% студентів філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Школярі Савранської загальноосвітньої школи у словах *відзнака*, *відзеркала* чітко вимовляють [д] та [з], деякі оглушують [з], вимовляючи його як [с], у деяких [д] при вимові переходить у свою глуху пару [т], тобто також оглушується, що є грубим порушенням мовної норми. [5, с. 117]. Загалом приголосні [дз] та [дʒ] у деяких граматичних формах, очевидно під впливом російської мови, переходять у звичайні фриктивні звуки або й зовсім випадають, наприклад: [звоник].

Не передається аффрикація [д], [д'] перед наступним свистячим у Т. Г. Шевченка: *людською* (53,І), *людською* (53,ІІ), але єдиним прикладом засвідчується асиміляція [т] + [с'] – [ц']: *солдацьке* (40,І). Це явище не передається і в писемних пам'ятках: у П. Куліша: *громадську, людьми*; у словнику П. Білецького-Носенка: *людськість*; у «Русалці Дністровій»: *молоді*;

у граматиці Я. Головацького: *по людски*; у граматиці М. Осади: *одинадцять*. Хоча у старій українській літературній мові зрідка трапляється *людзького* у збірці К. Зіновієва. У рукописах Т. Шевченка відповідна мовна норма теж не відбита: *людського, людзького* [10, с. 183], отже що норму відносимо до нестійкої

Передньоязиковий приголосний [д] перед шиплячими вимовляється як шиплячий аффрикат [дʒ]. Передньоязиковий [т] перед шиплячими вимовляється як аффрикат [ч].

Слово *відчистити* [v'ídʒčísti'ti] прочитали правильно 14% респондентів, 70% ототожнюють вимову з написанням – [v'ídčístiti], 16% оглушують кінцевий префікса – [v'itčísti'ti]. Зі словом *віджати* [v'ídʒəʒáti] справились студенти краще, тому що 18% прочитали правильно, при цьому 32% допустили помилку [v'ídʒə:áti], а 50% оглушили кінцевий приголосний префікса – [v'itʒəáti]. Найкращі результати студенти показали при вимові слова *віджити* [v'ídʒʒiʒukati] – 22%, лише 78% прочитали неправильно [v'ídʒiʒukati], [v'itʒiʒukati].

Щодо переходу передньоязикового [д] у аффрикат [дʒ] перед шиплячими маємо: учні 10-11 класів Савранської загальноосвітньої школи (Одеська обл.) вимовляють [n'ídʒʒi'viti] замість [n'ídʒʒi'viti], тобто [д] переходить у [дʒ], а має вимовлятися як [дʒʒ], інші представлені слова вимовляють так, як вони написані. 30% студентів-філологів болгарського та українського відділень ОНУ імені І. І. Мечникова знають про часткове аффрикативне уподібнення передньоязикового наступним свистячим, шиплячим та аффрикатом, про що свідчить в основному правильна вимова слів: *відчислити, відчистити, відджерела*, де [дч] вимовляють як [дʒч], а [дʒ] – як [дʒ:] [5, с. 117-118]. За свідченням М. М. Фащенко, із 15 студентів першого курсу набору 1998 року правильну вимову слів порадець та підживити не зафіксував ніхто, в основному вимова ототожнювалась з написанням [13, с. 19]. Такі девіації можемо спостерігати і зараз, але ситуація дещо краща. Половина лаборантів-хіміків допустили помилку у слові *відшукати*: [v'itʒiʒukati] замість [v'ídʒʒiʒukati] [5,

с. 118]. Бачимо, що помилка оглушення дзвінких, які мають уподібнюватися і переходити в африкат є типовою для всіх учасників опитування.

Щодо історичних пам'яток – африкатизація [д] перед шиплячими, за винятком одного слова *оджже* у граматиці О. Павловського, не відбита у пам'ятках XIX століття. Пам'ятки засвідчують африкат порівняно пізно, не раніше кінця XVI – поч. XVII століття в українській писемності з'являється [дж]: *раджу, єжджу, попуджую, Гуджуль*. Для позначення африката [дж] в західноукраїнських граматиках вживається буквосполучення дж тільки у дієслівних формах. У граматиці М. Осадци: *походжати (27), саджати (27)* [10, с. 184]. Однак у мовленні студентів, за спостереженням Л. І. Прокопової, Н. І. Тоцької, [дж] переходить у звичайний фрикативний. Отже, нормативна вимова [д] як африката перед свистячими та шиплячими приголосними сьогодні є важливою орфоепічною проблемою [12, с. 21]. Літературна вимова [дз] та [дж], зокрема асимілятивного характеру, як реалізація слабкого [д], часто порушується. Як правило, важко впроваджується в мовлення звук, не властивий певній артикуляційній базі. Але органічність для української мови дзвінких африкат [дж] та [дз] засвідчена історією. Зазначивши, що переважна частина українських слів із звуком [дз] належить до питомої лексики, не заперечуючи засвоєння частини іншомовних слів із цим звуком, Ю. Швельов доводить питомість цього африката для української мови, оскільки система фонем української мови не мала дзвінкого відповідника [ц], у ній було вільне місце для [дз]. Африкатизація [т], [д] загалом є найменш засвоєним орфоепічним явищем [4, с. 31], оскільки вона відноситься до слабких норм української літературної мови.

Приголосний [т] перед [с], [ц], [ч], [ш] за кодифікованими нормами вимовляється відповідно як [ц], [ц:], [ч:], [чш]: *[кв'іч:ати], [коріц:е]*, а [т'] перед [с'] як [ц':]: *[см'ійє'ц':а], [в'ітайє'ц':а]*. Найвні помилки при вимові приголосного [т] перед [с], [ц], [ч], [ш] у словах *братство [брацтво], корітце [коріц:е]*. 82% респондентів дотримуються норми при вимові слова *[багачтво°о]*, 90% інформантів – *[кв'іц':і]*, 72% – *[см'ійє'ц':а]*, але девіації теж

простежуються: 18% виходять за рамки правил і вимовляють *[багачтво]* -8% і *[багачтво]* – 10%; 10% – *[кв'іц':і]*; 28% – *[см'ійє'ц':а]*. Соопитування в Україні показало, що 80% студентів філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова вимовляють правильно, тоді як майже всі школярі демонструють наступну вимову: *[братство], [корітце]*, знову ж відповідно до написаного. Більша частина хіміків вимовляють так само, як це роблять школярі, що свідчить про їх рівень культури мовлення. Кілька хіміків говорять: *[корітце]*, тобто [т] при такій вимові переходить у свою дзвінку пару, асиміляція не відбувається. Диференційні ознаки виявляємо шляхом зіставлення живого мовлення з кодифікованою нормою [5, с. 118].

У рукописах Т. Г. Шевченка у дієслівних формах фіксується: *моляця (1, 1), гойдаюця (3, 1)*, тобто вимова [т] перед [ц'] як свистячого частіше фіксується на письмі. Етимологічне -тсь засвідчено як [тц'] у творах П. Куліша: *зоветця (53, 149, 1861)*, як -тсь (крім єдиного випадку *розильєцця (65)* в альманасі «Русалка Дністрова»). І тільки О. Павловський етимологічне -тсь передавав послідовно як [ц'ц':а]: *бицьця* [9, с. 520]. Абсолютно послідовно у досліджуваних джерелах у кінці дієслівних форм фіксується вимова [т'] перед [с'] як свистячого, написання якої передається буквосполученнями -тця, -тьця: у «Марусі» Г. Квітки-Основ'яненка – *зберутця (30), стараєтця (31)*; у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського – *ловьтця (7), траптьця (16)*; у «Кобзарі» Є. Гребінки – *нахваляютьця (9), наберетця (11)*. У творах Т. Г. Шевченка засвідчена вимова [т'с'] як [ц']: *моляця (1, 1), гойдаюця (3, 1)*, [9, с. 520]. О. Павловський -тсь послідовно передавав як [ц'ц':а]: *барьцьця (6), дыкувацьця (34)* [8, с. 70].

У мовленні студентів ПМР спостерігається уподібнення [т] перед наступним шиплячим: 84% респондентів підтверджують загальноприйнятні кодифіковані норми при вимові слова [с'іч:атка], 92% – при вимові слова [корочши], 84% – при вимові слова [багачши]. Однак у слові *отже ([оджже])* асиміляцію за місцем творення і способом не відтворив ніхто, 22%

респондентів відбивають асиміляцію за дзвінкістю [ђдже], решта інформантів опираються на правописні норми.

Асиміляція твердого приголосного [т] за місцем і способом творення – [тч] – [чч] – [ч] заслуговує на увагу і в рукописах Т. Шевченка: *квичала* (43, II), *заквичала* (229, I), *квичати* (101, I), *квичану* (69, II), але *заквітчане* (249, I), *заквітчай* (250, II). Попередники Т. Шевченка вживали зрідка написання, у яких передавалась на письмі асиміляція [т] за місцем і способом творення, зокрема у П. Куліша: *квічали* (31). У Г. Квітки-Основ'яненка фіксується вимова [т] перед [ч] як [ч:] у переважній більшості випадків: *заквичча* (32), *браччыка* (81), але *панотченьку* (70). Написання типу *квичати* спирається у Шевченкових творах на діалектну основу, сучасна українська літературна мова теж знає асиміляцію в групі приголосних [тч], але орфоепічною нормою є для неї вимова нестягненого, а подовженого [ч]: [кв'іч:ати] [6, с. 52].

У випадках словотворення та словозміни в українській мові часто виникає збіг кількох приголосних звуків, що утруднює їх вимову. У процесі мовлення відбувається спрощення.

Слово студентський [студѐн'с/кйі] правильно вимовили 88 % студентів, але 12 % допустили помилку – [студѐн'ц/кйі].

Непоследовно передається у Т. Г. Шевченка спрощення в групах приголосних: 1) у рукописах: *серце* (4, I), *щастливимь* (238, I), *серце* (6, II), *сонце* (9, II), *щасливій* (10, II), *щасливий* (98, II), *месника* (128, II), *честную* (209, II), *радостнымь* (213, II); 2) у друкованих текстах: *серце* (10, К), *сердце* (58, К), *серцемь* (13, Б), *честнымь* (14, Б), *чеснои* (15, Б), *празнькь* (19, Б), *празднькь* (27, Б), *нещасныхь* (30, Б). Последовно передається спрощення у П. Білецького-Носенка: *тидвластній* (279), *серце* (32, 5), у переважній більшості прикладів фіксується спрощення у П. Куліша: *чесне* (34, 1862), але *користне* (83). Спрощення в групах приголосних последовно засвідчує «Кобзар» Є. Гребінки: *щаслива* (23); «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка – последовно: *чесний* (67), *щаслива* (69), але *щаслива* (44), *честний* (64) [6, с. 53].

Таким чином, студенти володіють нормами орфоепії звукосполук, зокрема більшість дотримуються нормативної вимови: шиплячих перед свистячими; свистячих перед шиплячими; передньоязикового приголосного [т] перед шиплячими, спрощення в групах приголосних, тому ці норми можемо вважати стійкими.

Безперечно, проблема володіння орфоепічними нормами на сьогодні надактуальна. Проаналізований фактичний матеріал свідчить, що кожна орфоепічна норма має свою історію, своє коріння. Її повинен дотримуватися кожен носій української мови, зокрема й той, що не проживає на теренах України. Сучасна молодь ПМР показала правильну вимову свистячих перед шиплячими (74%) шиплячих перед свистячими (66%), більшість респондентів дотримуються нормативної вимови [т] перед свистячими та шиплячими, однак труднощі виникають при вимові [д] перед свистячими та шиплячими. Останньою нормою володіють тільки студенти-філологи спеціальності українська мова та література, та й то не всі, тому її відносимо до нестійких, найчастіше порушуваних.

Література

1. *Бабич Н. Д.* Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 232 с.
2. *Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л.* Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 367 с.
3. *Волощак М.* Неправильно – правильно: довідник з українського слововживання: за матеріалами засобів масової інформації / М. Волощак. – К.: ВЦ «Просвіта», 2000. – 128 с.
4. *Горпинич В. А.* Русско-украинский орфоэпический словарь / В. А. Горпинич. – К., 1992. – 254 с.

5. Дружинець М. Л. Соціофонетичний опис українського мовлення сучасної молоді: шиплячі / свистячі в пре- та постпозиції / М. Л. Дружинець // Записки з українського мовознавства. – Вип. 23: 36. наук. праць. – Одеса, 2016. – С. 114-121.

6. Дружинець М. Л. Усне мовлення за рукописами та першодруками Т. Г. Шевченка / М. Л. Дружинець // Современная языковая ситуация в Приднестровье. – Тирасполь, 2015. – С.45-55.

7. Жовтобрюх М. А. Основа і принципи української літературної вимови / М. А. Жовтобрюх // Українська мова та література в школі. – № 6. – 1976. – С. 63 – 75.

8. Микитин-Дружинець М. Л. Кодифікована вимова приголосних у граматиках ХІХ ст. / М. Л. Микитин-Дружинець // Записки з українського мовознавства. – № 16. – Одеса: Астропринт, 2006. – С. 62-71.

9. Микитин М. Л. Відбиття орфоепічних норм у західноукраїнських граматиках ХІХ століття (на матеріалі граматик Я. Головацького та М. Осадци) / М. Л. Микитин // Вісник Львівського університету. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – Серія філологічна. – № 34. – С. 519-525.

10. Микитин М. Л. Кодифікована вимова звукосполук у пам'ятках ХІХ ст. / М. Л. Микитин // Записки з українського мовознавства. – № 12. – Одеса: Астропринт, 2003. – С. 180 – 188.

11. Непийвода Н. Ф. Сам собі редактор: Порадник з української мови / Н. Ф. Непийвода. – К.: Укр. книга, 1998. – 238 с.

12. Прокопова Л. І., Тоцька Н. І. Соціофонетичний нарис українського мовлення сучасної молоді / Л. І. Прокопова, Н. І. Тоцька // Мовознавство. – № 6. – 1990. – С. 17-26.

13. Фащенко М. М. До проблем орфоепії/ М. М. Фащенко // Записки з українського мовознавства. – № 9. – Одеса, 2000. – С. 369 – 380.

М. Л. Дружинець,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра украинского языка

ПРОИЗНОШЕНИЕ ЗВУКОСОЧЕТАНИЙ УКРАИНСКИМИ РЕСПОНДЕНТАМИ ПМР: НОРМА И ДЕВИАЦИИ

В статье предпринята попытка выявления, анализа и описания девиаций, возникающих в результате нарушения норм орфоэпии, в частности произношения шипящих перед свистящими и наоборот, а также переднеязычных звуков [д], [т] перед ними. На основе содопроса (запись на аудионосителях) выделены устойчивые и слабые нормы произношения, указаны важные орфоэпические проблемы и их органичность, заверенная историей. Содопрос проведен в Приднестровском государственном университете имени Т. Г. Шевченко (г. Тирасполь, ПМР).

Ключевые слова: содопрос, устойчивые и слабые нормы произношения, девиация, шипящие, свистящие, звуки [д], [т].

М. Л. Druzhynets,
Odessa National I. I. Mechnikov University,
Department of the Ukrainian Language

PRONUNCIATION ZVUKOSPOLUK UKRAINIAN RESPONDENTS PMR: NORM AND DEVIATION

The article attempts to identify, analyse and describe the deviations that appear as a result of rules violation, the attention is drawn to the typical mistakes of pronunciation, including pronunciation of hissing sounds before whistling and whistling before hissing, the coronal consonants [d], [t] before them, as well as simplifying consonant groups.. The attention is focused on adherence to the rules of pronunciation according to the field of working of the respondents: 10-11th grade learners of Savranskaya school, the students of philological faculty of the Bulgarian and Ukrainian branch of Odessa Mechnikov National University, chemists, technicians SPU. Opinion poll conducted in the Transnistrian State University named after Taras Shevchenko (c. Tiraspol, PMR).

The survey (audio record) specifies firm and weak rules of pronunciation, points out essential pronunciation problems and their regularity that is witnessed in history. There is information in many spelling records based on phonetic rules on peculiarities of Ukrainian pronunciation, sound combinations in particular that have been investigated. A parallel is drawn between the present pronunciation and the pronunciation records more or less based on phonetic principles, which fixed the changes that took place in the language and are the orthoepical norms now. The firmest rules of pronunciation are closely connected with those which were recorded

in writing during the XIX century. The same peculiarities of pronunciation that had not been recorded or recorded occasionally though have become orthoepic now belong to the unstable and are often violated.

Key words: firm and weak rules of pronunciation, deviation, hissing, whistling, sounds [d], [t]simplifying consonant groups.